

УДК 347.961

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.26>**Є. А. Аверіна**

аспірантка

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ В СИСТЕМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Питання застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності є актуальними у зв'язку із зростаючою інтернаціоналізацією суспільного життя, збільшенням міжнародних обмінів у всіх сферах міжнародного співробітництва. Особливо актуальним дослідження цих питань є в умовах воєнного стану в Україні, коли велика кількість громадян України була вимушена виїхати за кордон. Міжнародні договори у сфері міжнародно-правового співробітництва відіграють важливу роль у врегулюванні нотаріальної діяльності. Ефективне використання міжнародно-правових механізмів є одним із напрямків захисту нотаріусами законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Положення про застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері нотаріальної діяльності містяться у розділі IV Закону України «Про нотаріат». Порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України встановлює Закон України «Про міжнародні договори України».

Розрізняють два види міжнародних договорів, що містять норми, які стосуються нотаріальних дій: двосторонні договори про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції. В статті наведена типова структура зазначених міжнародних договорів.

Законодавство іноземних держав та міжнародні договори займають важливе місце в системі джерел правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. Чинні двосторонні договори про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції потребують відповідного упорядкування та систематизації. Системного та уніфікованого підходу потребує також подальше укладення таких договорів із країнами, із якими такі договори ще не укладені.

Ключові слова: *нотаріат, законодавство іноземних держав, міжнародний договір, міжнародний договір у сфері міжнародно-правового співробітництва, договір про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ, консульська конвенція.*

Постановка проблеми. Питання застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності ніколи не втрачають своєї актуальності у зв'язку із зростаючою інтернаціоналізацією суспільного життя, збільшенням міжнародних обмінів у всіх сферах міжнародного співробітництва.

Особливо актуальним дослідження цих питань є в умовах воєнного стану в Україні, коли велика кількість громадян України була вимушена виїхати до країн Європейського Союзу та інших зарубіжних країн.

Міжнародні багатосторонні та двосторонні договори у сфері міжнародно-правового співро-

бітництва відіграють важливу роль у врегулюванні нотаріальної діяльності.

Ефективне використання міжнародно-правових механізмів регулювання нотаріальної діяльності є одним із напрямків захисту нотаріусами законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Метою статті є характеристика застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності.

Стан дослідження. Нотаріальна діяльність є предметом наукових досліджень таких авторів, як Баранкова В. В., Долинська М. С., Комаров В. В., Нікітін Ю. В., Фурса С. Я. та ряду інших учених-юристів. Основні положення цих

досліджень використовуються у даній статті [1–5]. Проте питання застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності не знайшли належного відображення в юридичній літературі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 92 Конституції України організація і діяльність нотаріату визначаються виключно законами України [6].

У ст. 7 Закону України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII зазначається, що нотаріуси у встановленому порядку в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають з норм міжнародного права, а також укладених Україною міжнародних договорів [7].

Положення про застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів містяться у розділі IV Закону України «Про нотаріат». Зокрема, нормами цього розділу встановлені такі правила:

– нотаріуси відповідно до законодавства України, міжнародних договорів застосовують норми іноземного права (ч. 1 ст. 98);

– нотаріуси приймають документи, складені відповідно до вимог іноземного права, а також вчиняють посвідчувальні написи за формою, передбаченою іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України (ч. 2 ст. 98);

– дії, пов'язані з охороною майна, що залишилося після смерті іноземця на території України, або майна, яке належить одержати іноземцю після смерті громадянина України, а також з видачею свідоцтва про право на спадщину щодо такого майна, здійснюються відповідно до законодавства України (ст. 99);

– документи, які складено за кордоном з участю іноземних органів влади або які від них виходять, приймаються нотаріусами за умови їх легалізації органами Міністерства закордонних справ України. Без легалізації такі документи приймаються нотаріусами у тих випадках, коли це передбачено законодавством України, міжнародними договорами, в яких бере участь Україна (ст. 100);

– порядок зносин нотаріусів з іноземними органами юстиції визначається законодавством України, міжнародними договорами (ст. 101);

– нотаріуси забезпечують докази, необхідні для ведення справ в органах іноземних держав. Дії для забезпечення доказів провадяться відповідно до цивільного процесуального законодавства України (ст. 102);

– якщо міжнародним договором встановлено інші правила про нотаріальні дії, ніж ті, що їх містить законодавство України, то при вчиненні нотаріальних дій застосовуються правила міжнародного договору (ч. 1 ст. 103);

– якщо міжнародний договір відносить до компетенції нотаріусів вчинення нотаріальної дії, не передбаченої законодавством України, нотаріуси вчиняють цю нотаріальну дію в порядку, встановлюваному Міністерством юстиції України (ч. 2 ст. 103) [7].

Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. № 1906-IV міжнародний договір України – це укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [8].

Види міжнародних договорів України визначаються у ст. 3 Закону України «Про міжнародні договори України». Відповідно до цієї статті міжнародні договори України укладаються: Президентом України або за його дорученням – від імені України; Кабінетом Міністрів України або за його дорученням – від імені Уряду України; міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами – від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів [8].

Згідно із положеннями Закону України «Про міжнародні договори України» від імені України укладаються такі види міжнародних договорів: а) політичні, мирні, територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України; б) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина; в) про участь України в міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки; г) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови їх тимчасового перебування, включаючи терміни виведення, фінансово-економічні, екологічні та інші наслідки і компенсації; г) про використання території та природних ресурсів України; д) яким за згодою сторін надається міждержавний характер. Від імені Уряду України укладаються міжнародні договори України з економічних,

торговельних, науково-технічних, гуманітарних та інших питань, віднесених до відання Кабінету Міністрів України. Міжвідомчими є міжнародні договори України з питань, що належать до повноважень міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та державних колегіальних органів [8].

Розрізняють два види міжнародних договорів, що містять норми, які стосуються нотаріальних дій: двосторонні договори про надання правової допомоги з цивільних, сімейних та кримінальних справ і консульські конвенції.

Щодо нотаріальної діяльності зазначеними договорами і конвенціями як правило врегульовуються питання оформлення спадкових прав, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, звільнення від консульської легалізації та ряд інших питань.

Із переліком двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів у сфері правової допомоги та правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах (по країнах) можна ознайомитися на офіційному сайті Міністерства юстиції України [9].

Аналіз змісту укладених Україною міжнародних договорів у сфері правової допомоги та правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах свідчить про те, що типова структура таких договорів має наступний вигляд:

- загальні положення (правовий захист, центральні органи, мова, обмін інформацією);
- надання правової допомоги (обсяг правової допомоги, зміст запиту, виконання запиту, вручення документів, витрати, відмова у наданні допомоги, виклик свідків або експертів, надання документів про особистий стан та інших документів, дійсність документів, видача документів про особистий, сімейний та майновий стан);
- визнання і виконання рішень (рішення, які підлягають визнанню та виконанню, умови визнання та виконання, клопотання та процедура визнання та виконання, визнання та виконання мирових угод, визнання та виконання арбітражних рішень);
- заключні положення (консультації, співвідношення з іншими міжнародними договорами, набрання чинності та дія договору).

Проведений аналіз системи міжнародних договорів України у сфері консульської діяльності надав можливість виокремити такі їх основні види залежно від суб'єктів укладення та місця у нормативній ієрархії:

1) консульські конвенції (консульські договори) – політичні міжнародні договори, що укла-

даються від імені держави та підлягають ратифікації Верховною Радою України;

2) угоди (домовленості, протоколи, спільні комюніке, обміни нотами) про встановлення дипломатичних і консульських відносин – міжурядові міжнародні договори, що затверджуються (погоджуються) рішеннями Кабінету Міністрів України;

3) угоди про здійснення оплачуваних видів трудової діяльності членами сімей співробітників дипломатичних представництв та консульських установ – міжурядові міжнародні договори, що підлягають ратифікації;

4) угоди про тарифи консульських зборів, угоди про скасування консульських зборів – міжурядові міжнародні договори, що затверджуються рішеннями Кабінету Міністрів України [10].

Аналіз змісту укладених Україною консульських конвенцій свідчить про те, що типова структура консульської конвенції має наступний вигляд:

- Преамбула;
- Розділ I «Визначення» (визначення термінів «консульська установа», «консульський округ», «глава консульської установи», «консульська посадова особа», «консульський службовець», «працівник обслуговуючого персоналу», «працівники консульської установи», «член сім'ї», «громадянин», «консульські приміщення», «консульські архіви», «судно», «повітряне судно» та ін.);
- Розділ II «Загальні положення про консульські зносини» (відкриття консульської установи; призначення і допущення глави консульської установи; тимчасове виконання функцій глави консульської установи; повідомлення держави перебування про призначення, прибуття та відбуття; громадянство консульських посадових осіб; особи, які оголошені «*persona non grata*» або неприйнятними);
- Розділ III «Консульські функції» (загальні положення про консульські функції; функції з питань громадянства і громадянського стану; функції стосовно паспортів та віз; нотаріальні дії; повідомлення про затримання, арешт або інше обмеження свободи громадян держави, що представляється; надання допомоги громадянам держави, що представляється; опіка та піклування; повідомлення про смерть; функції стосовно спадкового майна; сприяння, що надається судам держави, що представляється; захист інтересів у випадку примусових заходів проти судна; допомога у разі пошкодження суден; функції стосовно повітряних суден, авто-

мобільних та залізничних транспортних засобів держави, що представляється; передача судових та несудових документів; виконання консульських функцій в консульському окрузі або за його межами; зносини з органами держави перебування; повідомлення про зміни в законодавстві держави перебування, що стосуються прав та інтересів громадян держави, що представляється);

– Розділ IV «Переваги, привілеї та імунітети» (сприяння консульській установі та працівникам консульської установи; консульські і житлові приміщення; користування державним прапором і гербом; недоторканність консульських приміщень і житлових приміщень консульських посадових осіб; імунітет від ревізії консульських приміщень; недоторканність консульських архівів та документів; свобода пересування; свобода зносин; консульські збори і мито; особиста недоторканність консульських посадових осіб; імунітет від юрисдикції; обов'язки давати свідчення; звільнення від повинностей; звільнення від податків та зборів; звільнення від податків, зборів та мита працівників консульської установи; звільнення від митного огляду та митних платежів; привілеї та імунітети членів сім'ї; особи, які не користуються привілеями та імунітетами; спадкове майно працівника консульської установи та члена його сім'ї; початок і кінець консульських привілеїв та імунітетів; відмова від привілеїв та імунітетів; виконання консульських функцій дипломатичними представництвами);

– Розділ V «Повага до законів і правил держави перебування»;

– Розділ VI «Заключні положення» (зміни та доповнення; набуття чинності, денонсація конвенції) [10].

Слід зазначити, що на даний час Україна є стороною 103 міжнародних договорів різних видів та юридичної сили у сфері консульської діяльності [11].

Висновки. Законодавство іноземних держав та міжнародні договори займають важливе місце в системі джерел правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. Основними законами, що врегульовують питання застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності є Закони України «Про нотаріат» та «Про міжнародні договори України».

Чинні двосторонні договори про надання правової допомоги з цивільних, сімейних

та кримінальних справ і консульські конвенції потребують відповідного упорядкування та систематизації. Системного та уніфікованого підходу потребує також подальше укладення таких договорів із країнами, із якими такі договори ще не укладені.

Застосування законодавства іноземних держав та міжнародних договорів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності потребує врахування особливостей правового режиму воєнного стану, який в даний період часу має місце в Україні.

Список використаної літератури:

1. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
2. Долинська М. С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.
3. Нотаріат в Україні: навчальний посібник / За ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2007. 680 с.
4. Фурса С. Я. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
5. Нотаріат України: підручник / С. Я. Фурса [та ін.] ; за заг. ред. С. Я. Фурси; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Центр правових досліджень Фурси. 3-тє вид., допов. та перероб. Київ: Алерта, 2015. 484 с.
6. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
8. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
9. Перелік двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів у сфері правової допомоги та правового співробітництва у цивільних та кримінальних справах (по країнах). Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/perelik-dvostoronnih-ta-bagatostoronnih-mijnarodnih-dogovoriv-u-sferi-pravovoi-dopomogi-ta-pravovogo-spivrobitnitstva-u-tsvilnih-ta-kriminalnih-spravah-po-krainah>
10. Пуртова А. А. Міжнародні договори у системі джерел правового регулювання консульської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 69. С. 456–460. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254989>
11. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/u192fb718-72f1-4410-80c1-1d5cd4bad246/page>

Averina E. A. The application of the legislation of foreign countries and international treaties in the system of legal regulation of notarial activity

The issue of the application of the legislation of foreign states and international treaties in the field of legal regulation of notarial activity is relevant in connection with the growing internationalization of social life, the increase of international exchanges in all spheres of international cooperation. The study of these issues is especially relevant in the conditions of martial law in Ukraine, when a large number of Ukrainian citizens were forced to go abroad. International agreements in the field of international legal cooperation play an important role in the regulation of notarial activities. Effective use of international legal mechanisms is one of the areas of protection of legal rights and interests of individuals and legal entities by notaries.

Provisions on the application of the legislation of foreign countries and international treaties in the field of notarial activity are contained in Chapter IV of the Law of Ukraine «On Notaries». The procedure for the conclusion, implementation and termination of international agreements of Ukraine is established by the Law of Ukraine «On International Agreements of Ukraine».

There are two types of international agreements that contain norms related to notarial actions: bilateral agreements on the provision of legal assistance in civil, family and criminal cases and consular conventions. The article presents a typical structure of these international treaties.

The legislation of foreign states and international treaties occupy an important place in the system of sources of legal regulation of notarial activity in Ukraine. Current bilateral agreements on the provision of legal assistance in civil, family and criminal cases and consular conventions need to be organized and systematized accordingly. Further conclusion of such agreements with countries with which such agreements have not yet been concluded also requires a systematic and unified approach.

Key words: *notary, legislation of foreign countries, international agreement, international agreement in the field of international legal cooperation, agreement on providing legal assistance in civil, family and criminal cases, consular convention.*